

למה כתבתי את ספרי, באשעול הוד?

(הרצאה במו דון בוגרי הגמנסיה העברית, רחביהי ושלום)

סוף ובלא תכלית, הרי נשאלת שאלה: היכן הראשית והיכן התכלית? למה לא נתעכב באמצע או עם הפסיעה הראשון בה, כיוון שהפסיעות הבאות לאהרית לא שינו בי ומסביבי כלום?

מאושר היה האדם בן ימי הביניים, בשעה שכל העולם היה סגור עליו מכל צד כקליפת הביצה על האפרוח; חוסה היה בצל כנפי אמונתו, יושב היה בחיק אביו שבשמים. וחס היה לו בעולמו המצומצם והסגור ובטוח היה מכל רוח שאינה מצויה. נפשו היתה מעוינת ושליומה כשליומת העיגול של אופק הסגור. מכיוון שנתקעקה הביצה העולה מית, ונפתח עליו האין-סוף הקוסמי, פתאום ראה האדם המודרני את עצמו יחיד ועוזב באין-סוף, בלא חסות ומשען, כאדם זה שבלייל סופה וסערה נסתתף הגג מעל ראשו ונתמוטטו כתלי ביתו. נטרד האדם המודרני מזיק אמונתו נתייתם מאלוהיו.

יש שהאדם המודרני דומה למהלך בערבה לוחטת, החמה קופחת על ראשו, לשונו שותתת בכל אמת צל, וכולו זעקה אחת מרה: „אלוהים! צמא לך נפשי, כמה לך בשרי?!" מפני שהאדם החושב הוא, כמו שאמרתי, יותר מטרמיט. בשעה שאנו רואים את קין הורג את הבל אחיו, אנו מתמרמרים וצועקים חמס. לכאורה, מה זה איכפת לנו? שני אחים רצו לישב על כסא אחד והחוק הדף מעליו את החלש, מה לנו ולהם? ואף-על-פי-כן היינו מוזעזעים עד למצולות הנפש בשעה שמדינה קטנה אחת ניתנה לטרף בלא דין ובלא דין, למדינה דרסנית חזקה הימנה. מדוע? וכי אינסטינקט הוא שדיבר בנו? לא! הצדק האנושי הנרמס, דמי היושר האנושי צעקו אלינו מאדמת צ'כוסלוואקיה. ואבותינו שנשרפו ונשחטו על קידוש השם? והמעוזים הגדולים על קידוש האמת שלהם כמו סוקרטס, כמו גיאורג דאנו ברוננו וכיוצאים בהם? והלוחמים הסוציאליים שהרקיבו בבתי-הכלא ובארץ צות-הנכר על קידוש האמת החברתית והפוליטית שלהם? הללו הרי הקריבו את אשם ואת חייהם של האנושיות, לאמור, של אנונימים שלא הכירום ולא ידעום? הרי לא מלחמת קיום היא כשהלוחם מוותר על קיומו לטובת הזולת? הוה אומר שיש דבר אחר, נעלה וחזק מאינסטינקט זה של מלחמת הקיום. מה הוא איפוא אותו כוח מסתורי שעושה את חיי „בטי לים כלפי חיי הרבים הנעלמים? תקראו לזה חוק מוסרי, צו המצפון, „האימפראטיבו הקאטיגורי"; אבל כל אלה אינם אלא שמות לדבר אחד ודאי ועליון על כל ספקותינו, נגיד ומצוה על כל יצרנו ואינסטינקטינו, דבר „שאינו לו גוף ולא ישיגהו משיגי הגוף", שהוא בתכלית תכלית השלימות, מפני שבלעדיו אנו חסרים איזה עיקר, בלעדיו היינו פגור מים, מסולפים, קרועים ומבוזרים; והשאיפה אליו היא השאיפה אל השלמות, אל תיקון הפגומות, אל איחוי הקרע עים שבנפשנו וחינו.

רבותי! לרבים מכם ידועות בודדאי שעות של בדידות גדולה, אותן השעות הגדולות כשכל המחיצות והתחומין במר קום ובזמן מתבטלים ומישטשטים פת אום, כשמידות הזמן והמקום פתאום מתחחות וחולכות עד לאין-סוף, ובתוך החלל האיום הזה של האין-סוף אנו רואים את עצמנו כנקודה קטנה אחת אבודה ועזובה; יש אשר כאחת מאותן השעות האיומות של תעיה בין תהומות, כאילו גופל איזה תבלול מעל העינים, ואנו רואים את העולם אחר, אחר; ואז נפק חות אנונינו ואנו שומעים קול אסיר בוקע ועולה ממרתפי נפשנו. (הלא במעמקי נפשו האפלים של כל אחד מאתנו חבוש

ועצומה מאד, בעלת משטר זעום וחזק, נצויר לעצמנו טארמיט אחד מן המילי-יונות הרבים שנדלק בו פתאום אור ההכרה, מה תהא מחשבתו של זהו אנו יכולים לשער אותה בקירוב כך, קודם כל הוא ישאל: מה אני ומה חיי? אתם אומרים לי: „אלקטרוניס", „מוליקולות", „אנרגיה", הרי יפהו אחם אומרים שוב „אינסטינקטים", „מלחמת הקיום" וכו', — הרי יפהו אבל מה טעם ומה הפץ בקיום זה שעליו נלחמת החברה החשיכה הזו שבה אני נתון? בשביל מי? בשביל מה? ואם אי אתם יכולים לומר לי מה טעם לקיום החברה הטארמיטית שלי, כל שכן שאין טעם ואין הגיון בסבלי ובמלחמתי אני בשביל חברה זו! כל אימת שלא היתה בי ההכרה ולא היה בי היצר לשאול, לידע ולהבין, קיבלתי אח הדין שגור עלי השלטון הטוטאליטארי והעיוור של האינסטינקט, ומרומה על-ידו עשיתי את שליחותו הסתומה והאפלה ככל שאר מיליוני אחי. אבל עכשיו, עם ההכרה שבקרבי, איני רוצה להמק כאן באפיליה; אני דורש תשובה על שאלתי; ואם תשובה אין, הרי מוטב שאשתחרר מכבלי העבדות ולמחול על קיומי, שאין אני רואה כל טעם לסבל ולצער הכרוכים בו. יש גם בני-אדם שאין עולים בהייהם על חיי טרמיטים, „שאינם יודעים לשאול", הללו אינם מעניינים אותנו. אני מדבר על אותם האנשים המהלכים בדרך יהודים עם פחד גדול בנפשם מפני האפילה הגדולה שבת הום אשר לרגלם; על אותם שיריעת חייהם קרועה על-ידי סתירות וניגודים, הללו היכן ימצאו מפלט מפני הסתירות הללו? היכן היד שתאחה את הקרעים, שתדליק פנס בחשיכה האופפת אותם? תאמרו: המדע. אבל המדע מטבע ברייתו ניתן שיעורים שיעורים, מספיד פרורים פרורים מרצועות בודדות של ההויה זקוסמית; כל הסבריו של המדע אינם אלא היפותיות לשעה, מפני שעדיין לא נמצאו היפותיות טובות מהן. ועל השאלה: מה המעשה שעלי לעשות ואחיה בו? הוא שותק שתיקה אכזרית. אינו מצוה ואינו מיעץ. הוא אילם בשעה שהנפש נמקה ביסוריה, מתענית בספקותיה המוסריים, מתעטפת ביגונה ותועה בדרכי גורל האנוש המשובשות והלוטות ערפל.

אמנם יש שאומרים לנפש הכמאה לאיזה יחוב, שפיצצה לאור ולמרתב מתוך אפילת החיים הטרמיטיים, — יש שאומרים לה: „למען יאריכון ימיך", אבל להיכן עתידה להגיע, בסוף דרכה, תהלוכה זו של „ימים ארוכים"? וכי יש ארץ ברוכה ומיועדת לנו שהותר קנה לנו בשכר כל עמלנו וסבלנו בדרך נודדנו הארוכה? וכי יש חוף שאליו חותרת ספינתנו? ואם חוף כזה אין, ואם ארץ יעודה, שאליה זורמים ימינו, אין, — למה ניגע לריק במשויסנו? למה נלחם להבל בגלים הזידונים, שהופקרנו בלא רחמים לתנועתם הרייתמית והעיוורת?

משיב המדע ואומר: אין אני מהוייב, מפני שאין בכוחי, להסביר דברים שיוצר אים מגדרי ואינם מעסקי. עסקי הוא רק להסביר את העובדות הנתונות לבדיקה החושים, ולהתיר ככל שאפשר את העניבות בשלשלת הסיבתית, שנסתכסכו פה ושם. את, הסיבתיות! ומה אחר כך, לאחר שכבר יעלה בידכם להתיר עניבה זו או אחרת? להיכן זה מוביל? כשמור ציאים מתוך קוביה אחת שניה שהיא קטנה הימנה, הרי אין זה מענין, מענין יינת גם השלישית שהיא קטנה מן השניה. מענין להוציא קוביה מתוך קר ביה מפני שידעים אנו שסוף-סוף נגיע אל האחרית, אל קוביה אחרונה שאין קטנה ממנה. אבל אם קוביה אחר קוביה מתגלית לפנינו כולן דומות זו לזו, בלא

רבותי, תלמידי, וחברי, ברשותכם, רבותי, אני רוצה להביע בפתיח דברי, את שמחתי להיפגש עמכם שוב בתוך כותלי הבית הזה היקר לי כל כך, ולדבר לפניכם הפעם לא על הספרות העברית ועל הסופרים העברים בכלל (כמו שהייתי רגיל לעשות כל אותן השנים שישבתי לפניכם בקתדרה זו), אלא על עצמי, על דברים אינטימיים בוד-תר המגעעים לי. וכי יש לך דבר שהוא אינטימי יותר לאדם מעבודתו שבה קיפל את כל נשמתו, שבה התעצם ליתן דמות וממש ליקר שבחלום חיי, לעמוק שבת-זן-רוחו?

בנוהג שבועלם, הבקורת הספרותית או שהיא רואה בספר פחות ממה שהמחבר רצה לומר בו, או שהיא רואה בו יותר מזה, לי קרה כמקרה הראשון, ולכך נעניתי בשמחה להימנעתכם. אמרתי שטוב הדבר אם המחבר בעצמו ישיח פעם עם קוראיו על ספרו ועל הלך-הרוח שבו נכתב; טוב שיספר על אותה חוויה דתית (שכן כל חוויה המקשרת את האני של הפרט אל הקוסמוס היא דתית) הטמונה מאחרי פרגוד ההויה שביצירתו. כל יצירה, מלהית משולה בפלטין בעל יציעים, אכסדראות, אולמים, פרזודורים וטרקלינים משונים זה מזה; ואילו הקורר אים המטיילים בהם, השונים כל כך בכושר קליטתם, במידת אימוצינאליותם וכוח התרשמותם, אין יכולים לראות את כולם מארים באור אחד שזה המחבר, בעל הפלטין, שרוצה להשיח עם קורר-איו על בנינו, אין ברצונו להסביל את פרטי תכניתו ומלאכתו האדריכלית, כוונתו היא פשוטה יותר: להדליק נר באותן הזוויות והתאים שהקורא אולי עבר עליהם בהיסח-הדעת, מפאת שלא עלה אולי בידי הבנאי להפיץ שם יותר אור, (אולי רוח היא באדם להרחיק מן האור ולהטמין יותר מה שיקר וספון לו יותר...)

אמרתי לכם שאני עומד לדבר לפניכם על ענין אינטימי שלי. אבל הענין הזה הוא לא פחות אינטימי גם לכם ולכל אדם השואל לנתיבות גורלו האנושי ולנתיבות העולם שהוטל לחוכה ואמנם אם כל החיים אינם אלא תנועה מוליקולארית לבד, אם הצמיחה והגידול אינם אלא פרוציסיים חיימיים לבד, אם עבודת המוח שלנו, אם רצונותינו, שאיפותינו, רגשר-תינו אינם אלא אפיוודה בחיי האורגניזם ובקיום הקוסמוס, הרי הדין עם אותו פשטן שכל ישנו וחפצו למצוא פרנסה, לישא אשה, להעמיד ולדות ולחטוף תענוגות קטנים, כפי הישג-ידו. ואחר כך? אחר כך לא כלום, לפניו אפיו-לה גדולה, אחריו אפילה גדולה, ובאמצע איזה היבהוב קל, ניצנוץ של איזה שביב, בן-רשף יגביה עוף להרף-עין, ואפילו בני-רשף אלה מצטרפים ללהבה, מה לתבה זו מאירה? בלימה איומה, ישימון האין-סוף. אתם יודעים, רבותי, על חיי הטארמיטים מתחת לשכבת האדמה, שהם מאורגנים באורגניזציה נפלאה ומחוכמת

רבותי! רבותי! לרבים מכם ידועות בודדאי שעות של בדידות גדולה, אותן השעות הגדולות כשכל המחיצות והתחומין במר קום ובזמן מתבטלים ומישטשטים פת אום, כשמידות הזמן והמקום פתאום מתחחות וחולכות עד לאין-סוף, ובתוך החלל האיום הזה של האין-סוף אנו רואים את עצמנו כנקודה קטנה אחת אבודה ועזובה; יש אשר כאחת מאותן השעות האיומות של תעיה בין תהומות, כאילו גופל איזה תבלול מעל העינים, ואנו רואים את העולם אחר, אחר; ואז נפק חות אנונינו ואנו שומעים קול אסיר בוקע ועולה ממרתפי נפשנו. (הלא במעמקי נפשו האפלים של כל אחד מאתנו חבוש

חיצונית. מתן שכרה בעולם הגדול והעשיר שהיא מגלה בתוכה. שמעון הכופר, איש הרבים, שרוצה ללמד בני יהודה קשת ולהכין את הסקריקין בשביל המלחמה המכרעת העתידה לבוא, הוא חולק על ישו, מתוכח עמו בשם הרבים, וישו אומר לו: „בן-אדם! שמע בקולי ולא תהא מתיירא להסתפל בתוך עצמך... העבר את דעתך מעל הכל, והסתכל בתוך עצמך לבד! אמן אני אומר לך: לא תשתעמם! הסתכלות זו לא תהא לבטלה, ובלבד שתהא רגיל בכך. עתיד אתה למצוא בקרבך עולם מלא שלא יכולת קודם לכן אפילו להעלותו על דעתך. שם תמצא גם השכינה שורה... ראה את עולמו של הקב"ה, את הים, את ההרים, את הרקיע, את הצפרים... אין כאן אף זווית אחת, אף זרית אחת, אף שיעור כמלוא נימה פנוי מן השכינה, חלילה, וכל זה מקופל בתוכך! סיעה זו של צפרים טסה דרך נפשך; אותו פלג שאתה שומע את שיכשוכה, זורם ועובר בקרבך, שם גם זורחת החמה כולה... אמן אני אומר לך: לכשתמצא את כל אלה בקרבך, לא תמצא שם מקום לקנאה, לשנאה...”

בודאי דרך האישיות אל עצמה היא דרך ארוכה של תחתים ומעקשים. צריך אדם לסלק כמה וכמה מחסומים וחומות בצורות. מי לא שקד לשבש לו לאדם את דרכו אל עצמיות אישיותו? מי לא השתתף במלאכה זו של טשטוש הפרצוף האישי, „האיקונין של השכינה“ שבן, על-ידי שיעבוד אל הנוהג, אל המקובל על הרבים? העדה, הנודדים בדרכי גור, החיים בגיטה, ההכרח במלחמה שאינה פוסקת על כל שעל אדמה תחת הרגלים, על האויר שנושמים, גיוס האדם למלחמת מצוה של הציבור, של המעמד, של המפלגה. כל אלה דרשו את „החברתית“ שבאדם, וקברו את האני שלו תחת תל הבינוניות האפורה. החדר צורתיות של הרבים. „דע לך, אומר ישו אל אותו שמעון הקנאי, דע לך שאתה קבר מהלך. אין מלינים מת, ואתה מלין אותה. מיהו המת? אתה הוא זה. אבותיך, חבריך, שכניך, כולם התעסקו בקבורתך, סתמו עליך את הגולל, אם חפץ היים אתה, דפוק, דפוק בכל כוחך על הגולל וצעק לחיים. אי אתה יכול בפעם אהת, בבתי-ראש לקום לתחיה. כסד הוא הגולל ומן הצורך שכל קיומך יהא מאמץ אחד שאינו פוסק להעבירו מעליך... שכל חיך יהיו תחית-מתים שאינה פוסקת... מה זאת? כלום זוהי קריאה אל גיטשיאניות חדשה? אל אגואיזם בצורה מעולפת? כלום זהו מרד בציבור, בלאום? לא ולא! אין זה אלא הפיכה מסויימת בסולם הערכין שלנו. לא מן החברה אל היחיד, אלא מן היחיד אל החברה, אין לבנות בנין חברתי, לאומי על אבק אדם, על אישים שעולמם הפנימי חלל בקרבם, שדופי נפש, מטושטשי איקונין. אין זה קריאה לאגואיזם, מפני שהאגואיזם מצמצם ומדלדל את האי-שיות, מתישה ומנצל אותה, את כל תפארתה, ואילו האישיות מצוה להיות

אתם עם תשוקותיכם הגדולות, ואנו עם שמחתנו על גרגיר התבואה בתוך הובל...”

כן! האדם אינו אלא יחידה בסולם המינים והסוגים, בסולם הצורות שבב-ריאה; הוא אף גם לצפור וגם לגרגיר שהיא מנקרת בובל, וגם לזבל עצמו. ואף-על-פי-כן... יש בו באדם סגולה אהת שמגביהה אותו מעל לשטת. ההווייה חסרת השם והפרצוף, והיא האני שלו, אני — הוזה אומר העודה ואחריות; אני — הוזה אומר אישיות. אישיות האדם, פירושה לא-חומר אינרטי המצפה ליוצר שיפיח בו רוח חיים, אלא משהו מן היוצר עצמו, משהו מדמות וסמל לחיים. יהודה איש קריות הולך קודר בלחץ בדידותו, בלחץ גלותו מעל שולחן אביו שבשמים. וישו אומר לו: „אתה, יהודה, כל העולם כולו לא נברא אלא בשבילך. רגע אחד תן את דעתך להבין זאת. אתה יצור כפוי של הבורא, דמות דיוקנו. גדולה מזו: אתה חלק אלוה ממעל... כן, כן, אתה! אין כך עפרורית אחת, אין כך נקבוכית אחת, אין כך אף שערה אחת שאינה מאלהים... אתה תיב לכבוד את עצמך כבוד אלהים, אתה תיב לקדש את עצמך קדושת אלהים.“ שמע זאת יהודה ונתבהל: כיצד? כיצד? וישו אומר לו: „הנה לומד ממידותיו של הקב"ה. מה הוא אומר „אנכי ה' אל-היך“, אף אתה כפוד את האני שלך. רבותינו ז"ל קראו לזה „איקונין של שכינה“. חייב אדם, אמרו חז"ל, לראות את עצמו כאיקונין של הקב"ה, ושכל העולם כולו לא נברא אלא בזכותו וכו'. בשעה שהוא מהלך בדרך כאילו סייעה של מלאכים מהלכים לפניו, מכריזים ואומרים: „חנו מקום לאיקונין של שכינה“.

האישיות האנושית זכות קיומה היא בעוזה ותפארתה, בכוחה וגדולתה הפני-מיים. אסור לה לאישיות לשפר את עצמה על-ידי הרבים, לטבע את עצמה בתוכם. עינו מצוה להיות מופנית תמיד כלפי פנים; לא לפחד לשחרר את האסיר החבוש במעמיקה האפלים, לגלם ולפתח ולשכלל את כל הטוב והנהדר הטמון בה. צריך הכורה להעמיק לירד אל מעמקי מחצבתו, ובאשמני בדידותו, עם נר קטן על ראשו הוא חוצב וחוצב, מחטט ומחטט, בועת אפיים, וביסורים גדולים אבל בהתמדה, עד שהוא מגלה את גרגרי הזהב השפונים טמונים באבני אופל. האישיות אינה אחת מרבים. היא האחת, היחידה. אין הבריות אהבים את המתפללים ביחידות. אבל האישיות אינה מבקשת „מניין“ לתפילה. היא בחינת המינאריטי, המתנשא מעל למסגד, יחידי באוירו של עולם. סביב הומוות סופות, רועמים רעמים, והוא עומד זקוף וגא בבדידותו, מפני שמעליו מבשר המואדוין את אחדות אלהים. „שמע ישראל ה' אל-קינו ה' אחד“... רק לא להרתע מן היחידות ומן הבדידות. האי-שיות האמיצה, התוקה באמונתה היא תמיד בודדה. אבל בדידות זו אינה אלא

שא. אין בכוח אנוש לפענח את הפראזה המוסיקאלית הזאת, מפני שמכשירי שכלו אינם מספיקים לכך. הוא יכול רק להרגישה כמו שהרגישה ישו, כמו שהרגישה גדולי המיסטיקאים בכל דור ודור, ואצלנו — הבעש"ט, ד' נחמן מברצלוב... ואף אנשים כמו טולסטוי וגאנדי הרגישה. ישו אומר ליהודה איש קריות הרואה את עצמו כמנודה מאלוהים: „כולנו, יקירי, שרויים בחיקו של הקב"ה. אין עולם חוצה ממנו. כל העור לם מקופל בתוכו, משולים אנו בתינו-קות שיושבים מתחת לכסא אביהם, ושפלי סליחו מכסים עליהם. התינוקות משחקים, ישנים ורואים חלומות; אין הם ניעורים ממשחקיהם ומחלומותיהם, אלא בשעה שאביהם קוראם וטולם על ברכיו. על כגון זה אומרים הבריות: מיתה!... קשה עליהם הפרידה מכזב החלומות, ואילו בחיקו של אבינו אין מיתה, אין כליה. הכל חי וקיים. אפילו מה שאנו רואים בטול חיים, בעיצומו של דבר הוא חי, חי וחיך אבינו מכיל הכל וכוללם יחד“... וזוהי משמעותה העמוקה של הכתוב: „שמע ישראל ה' אל-הינו ה' אחד!“ האדם הפרי מיטווי אף הוא ראה את דיוקן הבורא מתוך ברייתו, שמע את קולו מתוך הפראזה המוסיקאלית, ולכך זיהה עם אלהים את האש, המים, הרוח ואת כל הטבע סביבו. הציויליזציה גירשה את האדם מגן-העדרן של המיתוס; בקטעים הזעירים והמקוטעים של שלשלת הסר-בתיות אין אנו רואים את רצון הבורא, כשם שאין אנו שומעים את סימפונית הקולות של גופות השמים בתנועתם, שעליה דיבר פיתאגורס. אבל אנשים כמו ישו שומעים אותה. במשתה אצל המוכס, ששם היתה לו הפגישה הפאטאלית עם מרים המגדלית, אמר ישו: „אלמלי היינו יכולים לעקוב אחר הדברים ומע-שים שמתילדים ומשתלשלים אלה מאלה, כמות שאנו מטיילים בשביל מהר אל גבעה, מגבעה אל גיא, ומגיא שוב אל גבעה ואל הר, אמן אני אומר לכם שהיינו מגיעים אל אצבעות השכינה שאורגות את השתי-זוהערב של מסכת החיים, מסוף העולם ועד סופו... ואז אפשר שהיה קל לנו יותר לרחם על אדם ולסלוח לו“... באחת משעות הגדולות של בדידות שעברו על ישו בנעוריו, שכב פעם לבדו על אחד ההרים שבסביבת נצרת והקשיב אל נפשו ואל נשימת העולם, ראה באויר פורחת צפור בודדת למאותרת, עם ערוב היום. „הצפור עגה עוגת מעל לראשו ומציצת ומציצת בהתמדה ובכונה שבלב. דומה שגם הצפור מדברת אלי, מבטיחה ומשדלת. היא מזמרת: „כל החיים זורמים מהתם, מאחורי הפרגוד; גם חיי אני, גם חייך אתה... כל הנשמות קורצו מתחת לכסא-הסבד, הקטנות והגדולות, הטהור רות והטמאות; גם נשמתי אני, גם נשמתך אתה; אני המנקרת בגללים, ואתה המתענה והנכסף אל אלהים... אב אתה לכולנו, כולנו אהים. על כולנו זורחת חיה אחת. כולנו צפויים לחסדי הבורא.

אסיר!), והיא שומעה איומה: אי אלהים? שאלה מסוכנות! כרוכה בה סכנה גדולה לכל חיינו, היא עשויה להטותנו ממסלולנו הקבוע, שאלה הע-שועה לטרופ ולבלבל את כל הרגלי מחשבתנו, להפוך לתוהו-לבוהו את כל הסדרים שכל כך הורגלנו בהם; ואנו, בטעמים ונבהלים, ממהרים להשתיק את הקול, להעמיק, לדחוק את האסיר שבתור כנו למען נוכל להאריך את מענית חיי יום שלנו במנוחה. כל אחד מאתנו מזכיר בבחינת-מה אותה דמות נאפדת איומה של הנביא הבורח מאלהיו; כל אחד מאתנו יש לו המערה שלו, בה הוא מסתתר, ובשעה שסופות וסערות משר-שות עמים, עוקרות חברות ומשברות מדינות; האידיאלים האנושיים והמושיגים המוסריים הקבועים חוזרים לתוהו-לבוהו, והעולם כולו, כמדומה, עולה באש, בשעות כאלה יש שבתיה-הכלא נפתחים והאסירים מתפרצים החוצה, גם האסיר שבנפש האדם מתפרץ. אז יש שיחיד סגולה שומעים אותו קול דממה זקה שבו מדבר אלהים אל האדם.

שעה אנדרלמוסיה כמו זו העוברת גם כעת על פני העולם התהוללה כבר פעם על האנושיות במאה האחרונה של הבית השני. רומי דסה את ארצנו הקטנה באש, עברה עליה והשתוללה כ„רוח גדול וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים“. אחד היה אז ששמע אותו קול דממה זקה, והוא אותו יהודי אומלל מנצרת, שאנשים מתוך עלבון-שפלותם, מתוך צמאונם למיתוס, מתוך כמיהה לאיזה עוגן להאחז בו למען לא ישטפום מצור לות חלל חייהם הריק, שאנשים אומללים כמותו, אמרתי, עשאוהו אלהים עושה נפלאות. והוא השתוקק שגם בני נצרת ישמעו את הקול הזה, שישמעוהו כל ישראל, שישמעוהו כל באי תבל.

ישו זה לקחתיו לגבור. בשביל הרומאן שלי, מפני שהוא אדם מודרני; הוא היה תמיד מודרני. הפשיטוהו את מלבוש זמנו, הוציאוהו מתוך התפאורה הלוקא-לית, ויכירהו מקומו בכל ארץ. (אולי בלא אוונו הפאנתוס המוסרי המסמן את צור מחצבתו). ישו שלי אינו פילוסוף בויטאפיסיקאי; הוא יותר משורר עם הרגשת עולם עמוקה. אלהיו הוא אלהי חיים. לא דמיורג שליט מחוצה ומלמעלה לעולמו; לא בחינת מכונאי בבית-חרושת שלוחץ על הכפתור החשמלאי והגלגלים, והאופנים מסתובבים, והוא המכונאי יושב בטל בשממון בטלתו... לא! לא! אלהים כזה אין בכוחו להרוות את צמאוינו; לא אלו משועת האנושיות הפצועה, המתבוסת בדמיה. אלהי ישו הוא אלהים חיים המתקפל ומתבטא ביצירתו. כולנו, כל היקום משמשים ארשת והתגלמות למהות האלוהית; כמו שהיצירה האמנו-תית נושאת בתוכה גלומה ומקופלת את האמת המהותית, את הנצחי שבאמן. כל הקוסמוס אינו אלא פראזה מוסיקאלית אחת ללא הסר וללא יתיר וללא ארעי; כל תו ותו אףו בחברו, משתלשל הנובע ממנו כגזירה-שעה הגיבית, ועם זאת, ברישא צפוי החימא, וההימא בצוף בריי

תמורות העתים ובכל מסיבות הזמנים, ונעשה פנס, כמו אורו מלך, שעליו מספר המדרש, שתלה באורו של פלטיך שלו אבן טובה להאיר לו בחשכה כדי ששום רוח לא תוכל לכבותה. אף אנו צריכים לתלות אבן טובה זו שלנו באר וירו של עולמנו.

ולבסוף, רבותי, ברשותכם אוסיף מלים אחדות

לפני שנים אחדות הייתי חולה קשה. חדשים שכבתי על ערש דוי, בלבי כבר נפרדתי מן החיים, מן האנשים הקרובים לי, ודומה היה לי שאני הולך לקראת התנוונות ממושכת או אם תשחק לי השעה, אל קץ מהיר, והנה ערב אחד ואני שוכב יחיד בחדרי, ומגדי, מבעד לחלון הפתוח, רואה אני את אמיר הפרוש מתנענע במתינות, כל הזמן ובלא הפסק. נתעוררו בי רחמים גדולים על ברושי: כל ימיו מתנענע כך אמירו גלמוד באוירו של עולם. ואחר כך הרר הרתי בי בעצמי, זכרתי את ימי חיי, את נעורי הסוערים ואת נדודי-חיי המרוי בים, והשבתי: הלא בעצם סערת נעורי ובעצם טלטולי הרחוביים והגופניים, לא היתה שעה שלא הייתי גלמוד בין חברי רים וידידים, כראש ברוש זה; ועכשיו שוכב על ערש דוי ושוב לבדי; לבדי אצא מסאן כמו שלבדי באתי. ואימה גדולה נפלה עלי. אימה מפני האפילה הנוראה הרובצת על גורל האנוש עלי אדמות. ופתאום משהו או משהו לחש לי באוזן: והוא? ... האסיר שב-קרבי, שתמיד הייתי משחקי ומחניק את קולה, הוא שהשתמש בשעת רפיוני, יצא מכלאו ולחש לי: והוא? ואבינו שבש-מים? ממנו באת, עמו עברת את שביל חייך ואליו אָתה חוזר. לא לבדך באת לעולם ולא לבדך חצא ממנו! לא! מעולם לא יצאת מחיקו של אביך, ואתה לא ידעת זאת. עד עכשיו חשעת היית. בין צילי רפאים תעית, אורחות עקלקלות הלכת והשבת שדרכך ישרה, בטוחה, ארוכה, גם בלא אלהים. כך כל חייך ואתה לא ידעת מי תומך גורלך... ופתאום, בשביל הצד על שפת ההחום, פגשת אלהים...

פתאום נודע לי שלא הייתי בודד אף שעה אחת, אף הרף-עין אחד מימי חיי. ובלבי נפתח מבוע אור ואושר. ואז, בפעם הראשונה במשך כל ימי מחלתי, פרצתי בבכי. בכיתי מרוב שמתה ואר-שר. ואז גם נדרתי נדר: אם יקימני אלחתי מהוללי, אכתוב ספר אשר בו אספר לאדם אומלל כמוני שאין הוא יתום עוזב בעולמו של הקדוש-ברוך הוא, ושהוא אינו אבק פורת. מי שנושא בקרבו את האי-קנין של השכינה, אינו אבק פורת.

הנה כתבתי את הספר, את בר נדרי זה. ובשעת כתיבה היתה משעשעת אותי תקוה שלימים יכתבו בודאי פה ושם עוד ספרים כמו ספרי זה. והם יהיו כמו אותם המינאריטים המתנשאים מעל המסגדים, ומינאריט אל מינאריט קול יקרא: „שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד!" א. א. קבק

להציף, כמדומה, את אחינו בתפוצותיהם טוב לזכור שרבות עברו על עמנו סערות וזועזות, ואף-על-פיהן של הפודעניות היה עמנו כל ימיו שומר על דיוקן הש-כינה שבו, על פרצופו האישי, או נכון יותר: על אישיותו הלאומית בין העמים, מפני שתמיד זכר שלא ברעש ה'; תמיד שמע את קול הדממה הדקה שבו מדבר אלהים אל האדם. גלמוד מע-מנו לשומר על דיוקן השכינה שלנו בכל

שכבה היא, אין מלאכים באים לסייע לה, לבדו לבדו נושא כל אחד את המע-מסה, וכמו בכל מקום של עשיה ובגיה מרובים כאן ציבורי החומר והלבנים, תלי החול, השיש, המוחכת לטובה והאבק, מרובה האנדורלמוסיה והערבורי ביה, אנשים הזמים ומהמים, ובתוך הזמ-הומה וזהתעוררות דבר אחד שכחו: את האדם שכתו. נוכח בחשול הרשע והזדון העולה

עשיתה, חזקה ויפה. יהודה איש קריות שאל את ישו, בשעה שזה ביקש לעורר בו כבוד אל ה„אני" שלו: „מה אעשה ב„אני" שלי?" ישו משיב לו: „בוא שמע. המקום יתברך עד שלא ברא את עולמו היה אלהות לעצמו; לאחר שנברא העולם היה אדון עולם, אבי כל ברואי. עד שלא ברא את עולמו לא היו בו ממידת הדין ולא ממידת הרח-מים; לאחר שנבראו ברואי היה לדין צדק, לאב הרחמים. והנה נתונה לשם נתונה שמעשרת את בעליה. האם יולדת בחבלים גדולים; מכל מיצי גופה ודמיו ומכל כוחות נפשה מפרישה היא לגוף השני שבבטנה; היא סבר אהבת אותו ומרחמת עליו עד שלא יצא לאויר העולם." יהודה תמיה: מה הוא, העני והעלוב, ימול ליתן לזולת. אתה, אומר לו ישו, עשיר, משופע בסגולות טובות ובהמדות מרובות, ואי אתה יודע זאת, אי אתה יודע כמה עשיר אתה... כמה מעינות חסד החומים בלבו של אדם! עתים מברך אדם על בת-צחוק אחה טובה, על עין טובה, יותר מעל אוצרוה זהב וכסף. יותר שאחה מפור סגולות אלה יותר הן מוסיפות והולכות, יותר נעשה ה„אני" שבאדם מלוטש, חזק ומב-היק... וברוח זו דיבר ישו עם שמעון הקנאי. „עד אימתי לא תבינו זאת? — שאל ישו — גבולין שעתים מתרחבים רעתים מצטמצמים מה הם? אמת קרקע זו שהיים היא קדושה לי מפני שארצי היא, ומחר טמאה מפני ששכני בא ונטלה ממני לעצמו, מה היא? ... אמור לי מה שוויים של גבולין רהבים, כש-האדם היושב בתוכם עינו צרה ולבו כמוש וצמק? מה שווייה של חירות זה, כשהאדם הנהנה הימסה רחצו כבולה, מכודנת ומחכפשת לעפר?" — „אשרך, אומר שמעון, שתלקך בשמים, ואילו חלקם של רוב בני-אדם בארץ הוא" — ישו משיב ספק מתוך קוצר-רוח ספק מתוך רחמים: — חביבי! הקריע והארץ מנסקים זה לזה; הקו המבדיל ביניהם הוא דק שבדק, אין בו כדי תפישת" — יפה אמרת, דבי! אלא שאין זה אלא שם, בסוף תבל... — „לאו, הקו הזה בנפשך הוא" — „בנפשי? אתה מצמצם כל כך את עולמו של הקב"ה?" — „אדיבא, אני מרחיבו. מה „סוף תבל" זה שלנגד עיניך? אי אתה רואה בעיני בשר שלך יותר מכפי כוח ראייתך, ואין ידך מגעת אף סמלוא נימה להלן מכפי שיעור מידתה. ואילו עולם זה שבקרוב אין לי גבול וסוף, ואין תכלה לאותו קו שיעור בנפשך ומחבר שם שמים וארץ..." לא! אין זו התכחות לדרישות הצי-בור והאימה, אלא ההיפך מזה. אני מנקשם לסקור את יריעת היינו בימים האלה בארץ הזאת, לאור כל הדברים שאמרת לכם הערב הזה, ומאליהם חסיקו את המסקנות על חובת כל אחד ואחד לעצמו ועל המצוה עליו בין העומדים על החומה ובידו אנך... אנו מונים כאן את ההיסטוריה שלנו מחדש, כל אחד מאתנו עומס על שכמו את אבנו שלו המסורת, וכל כמה